

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XVI-ik évf.

September, October. 1881.

5-ik füzet.

A REVIDEÁLT ANGOL UJ TESTAMENTUM.*)

Mihelyt a reformatio régóta éledező tüze a 16-ik század hajnalán megtalálta a szabad levegőre vezető utat, azonnal kitört az, eget és földet egyaránt megrázkodtató robajjal. Mint a gyűlöfélben levő szalmaszálakon a láng nyelvei, úgy rohant a papok, tanítók, kereskedők és mesteremberek ajakán szét Európa minden részébe a hitszabadság gyújtó szelleme. E szellem megteremtette a haladás eszközeit, de kovácsolta a fegyvereket arra is, hogy diadalát biztosítsa, s magát a támadások ellen megvédelmezze.

Kétségbevonhatlan tény, hogy a reformatio végleges diadalra jutásában egyik főszerepet a biblia vitte. A biblia néhány év alatt minden nemzethez saját nyelvén szólott.

De azt is lehetett előre tudni, hogy az alapjában és szervezetében annyira megingatott egyházi hatalom meg fog tenni mindent arra nézve, hogy az égő lángot kioltsa. Célját sok tekintetben elérte saját hatalmánál — és szövetségese, az állam segítségével fogva, de elérte ama lecsillapodás és szünetelésnél fogva is, a mely a nagyon rohamos haladást rendesen követni szokta.

E szünetelés bekövetkezett a 16-ik század végére a bibliafordítások munkájában is. Háromszáz év zajlott le azóta, s az angoloknál az I. Jakab királyról elnevezett, a francziák-nál a David Martin és Le Maistre de Saci, a német ajkuaknál Luther, a magyaroknál Káldi és Károli bibliái vannak általános használatban még ma is.

El kell ismernünk, hogy az irodalom egyik ágában sem lehet ehez hasonló conservativismusra mutatni. Nem, kivált ha még azt is hozzáadjuk, hogy e művek közül mindenik kisebb

*) The New Testament of our Lord and Saviour Jesus Christ translated out of the greek, Oxford 1881.

nagyobb részben a kereszténység 4-ik százabeli Vulgata versio szellemében, vagy annak befolyása alatt készült.

És ez annál sajnosabb, mert a kizárólagos üdvösség dogmájának a bibliába csuszását főleg ennek lehet tulajdonítani, pedig teljesen igazat kell adnunk Zsilinszky Mihálynak*), midőn azt írja, hogy: „A ki a vallásbeli üldözések történelmét elfogulatlan szemmel, szenvedélytelenül vizsgálja, kénytelen beismereni, hogy ama sok borzalmat keltő megégetések, kizsákmányolások, bebörtönöztetések és vagyonelkobzások, melyek egyházunk történelmében, fájdalom, oly gyakran fordulnak elő, nem csupán a papság önzéséből és gonoszságából származtak, hanem inkább oly tantételekhez való erős ragaszkodásból, minő például a kizárólagos üdvösségről szóló tan volt.“

De a mi áll a külsőre, az alakra nézve, nem áll, ha a szellemet tekintjük. Valamint a reformatio kitörése előtt voltak Waldok, Wicleffek és Huszszok, ugy e három száz alatt is voltak egyesek mind a négy említett nemzetben, a kik a biblia nyelvét simitgatták, hibáit javitgatták. Hogy szorosán tárgyunkról szóljunk: az angoloknál többre megy tiznél csak az unitárius biblia fordítók száma, kik közül elég lesz megemlíteni Edgar Taylor-t, Ainslie-t és főleg Sharpe Sámuel-t és az amerikai Norton Andrást és Noyest.

Ezek a szikrát élesztgették nem rettenve vissza a hatalmas egyház lehangoló támadásaitól sem. És ime 40 évvel az utolsó nagy dogmai disputatio után**) és 25 évvel azután, hogy egy unitárius képviselő az angol alsóház (House of Commons) eleibe hozta a kérdést, de az, mint a nép hitét felforgató, és az ihletett írásbani tekintélyt csökkentő indítvány elutasított: ott a távol nyugoton éppen az addig ellenséges egyház kebelében tört ki a láng. Egyik jeles püspöke elhangoztatta az ígét, s tizenegy év leforgása után, 1881. május 17-én, meglepték a világot a Revideált Uj Testamentummal. Az valóságos jelenség volt az angol könyvpiaczon!

Az angol unitáriusok tárt karokkal fogadták a művet, elismerőleg nyilatkoztak arról és részrehajlatlanul mondták ki rá véleményöket.

*) A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai. Irta Zsilinszky Mihály I kötet, bevezetés 6. oldal.

**) E disputatio „Unitarian Controversy“ név alatt ismeretes. Eredménye volt egy-egy fokos könyv mind az unitáriusok, mind az anglikánok részéről.

Mi, mint unitárinok, de mint magyar protestánsok, nem hunyhatunk szemet egy ily jelenség előtt. Ez is a távol nyugoton keletkezett, ezt is a kor szülte, ha előbb nem, de később meg kell hogy legyen ránk is hatása. Ismerjük meg bár rövid vázlatban.

I.

Az angol revidéalt Uj Testamentum egyszerre 8-vo és 32-mo alakban került ki a cambridge-i egyetemi sajtóból. Kiállítása minden tekintetben megnyerő. Három főrész különböztethető meg benne, u. m.: az előszó, a szöveg, és az amerikai bizottság ajánlatai.

Az előszó 18 oldalra terjed, s csak magában véve is elég jelentékeny arra, hogy kiérdemelje figyelmünket. Ebből legelőször is megtanuljuk azt, hogy a jelen munka egy 1611-ben kiadott és királyilag szentesített ama fordításnak a revisiója, a melyet közönségesen a „király (I. Jakab) bibliájának“ neveztek. Azt a kiadást is azonban több előzte meg, s így az is csak revisionnak volt tekinthető. Mint mindenik revisionnak és fordításnak alapja, különös megemlítést érdemel a Tyndall fordítása, mely 1526-ban jelent meg és a „Textus receptus“, a mely az Erasmus, Stephens és Béza görög szövegére volt alapítva, s azoktól valószínűleg nagyon keveset is különbözött. Abban az esetben, ha a fordítók a „Textus receptus“-tól eltértek, a „vulgata versiót“ használták.

A régi és új fordítás között, már a szereztetés módjában is megvan az a nagy különbség, hogy a míg azt királyi rendeletre, a királynak ajánlva, készítette egy e célból összeállított tudós társaság, addig ezt egy anglikan püspökökből és decanokból alakult héttagu társaságnak lehet köszönni. E társaság először is azt a szerencsés lépést tette, hogy a nagyobb egyházi felekezetekből beválasztott egy-egy nevezetesebb bibliologust. Tagjainak száma a végleges megállapodásnál huszonhét volt, kik közül az anglikan egyházhoz tartozott huszonegy, baptista volt egy, methodista egy, skociai presbiter egy, a skot egyház tagja egy, unitárius egy, és szabad egyház tagja egy. Csaknem egyidejűleg ezzel, Amerikában is alakult egy hasonczélú társaság ennek a felhívására.

Ugyanekkor szerveztetett egy másik társaság az Ó-Testamentum revidálására.

A társaság a revisionál követendő szabályokat röviden a következőleg állította meg: 1. Csak annyi módosítás teendő, a mennyi a hűség szerint elkerülhetetlen. 2. Az ily módosításoknál szem előtt kell tartani a régebbi fordítások nyelvezetét. 3. Ugyanazt a dolgot kétszer kell átnézni. 4. Csak oly szöveget kell elfogadni, a mely mellett a bizonyítékok határozott többsége szól. 5. A második, vagy utolsó revisio alkalmával csak is oly változtatás fogadható el, a mely mellett a jelenlevők kétharmada szavaz, ellenben az első alkalommal elégséges az egyszerű többség is. 6. Ha valamely hely hosszabb vitatásra ad okot, a felett csak a közelebbi gyűlésen lehet dönten, ha a jelenlevők egyharmada ezt így kívánja. 7. A fejezeteket, oldalokat, szakaszokat, dült irásokat és a pontozást is revidálni kell. 8. Ha szükségesnek látszik, olyanok véleménye is kikérendő, a kik nem tartoznak a társasághoz.

E szabályokat igyekeztek hűségesen és állhatatosan követni. E czélból legelőször egy görög szöveget állítottak össze, figyelembe véve a negyedik százból való kéziratok két példányát, az ötödik százból való négyet, a hatodikból való kilenczet és az ezutániakat, melyeknek száma felmegy ezerre is. Illetőleg felhasználták a Mill, Wettstein, Griesbach, Lachmann, Tregelles, Tishendorf, Westcott, és másoknak e nagyszámu kéziratokból összeállított kritikai kiadásait. A különböző olvasásokat és az egyházi atyákban előforduló idézeteket gondosan összehasonlították. Az így előállított görög szöveget egyik tag kiadta külön kötetben is, de ennek megvan az a nagy hiánya — jegyzi meg G. Vance Smith unitárius revisor — hogy a forrásokat nem nevezi meg. Még nem volt szerencsénk e könyvet látni.

Különös gondot fordított a társaság a régi fordítás tanulmányozására, s csak is a kettő gondos összevetése után tette meg a kínálkozó módosítást. A hol lényegesebb módosítást kellett tenni, ott az a margón indokolva van. Margói jegyzeteket főleg a következő esetekben használtak: 1. A mikor a módosítás említésre méltó volt. 2. Mikor a szövegbe nem lehetett bevenni a betűszerinti fordítást. 3. Mikor valamely érthetetlen szót kellett megmagyarázni. 4. Mikor a for-

ditás kétes vagy nehézkes volt, s e helyett egy másik lehetőséget kellett ajánlani.

Ezeket a szabályokat követte a társaság a csaknem tizenegy évre terjedő nagy munkában. Nem lehet eltitkolnunk, hogy azokon bizonyos conservativismus szelleme huzódik át. A régi, a szokás által megszentelt fordításra, különös reverenciával tekintettek, s annak érintését nagy feltételekhez kötötték. És ezt csakis természetesnek kell mondanunk, ha csupán saját szempontunkból tekintjük is a dolgot; de hogy e társulat előtt felmerült tekintetek és a fennebbi szabályokban hangsúlyozott hűség milyen befolyással voltak a revisorokra, azt azonnal meglátjuk, ha a szöveget vesszük megfigyelés alá.

II.

Mint minden nevezetesebb művet, s mint minden régen ígért kedves meglepetést magas vágyakkal és nagy reményekkel szoktunk várni, úgy magas vágyakkal és nagy reményekkel várta az új bibliát is mindenki. Mihelyt kezébe vehette, azonnal felkereste benne azokat a helyeket, a melyekben szive vigasztalást, hányatott kedélye enyhülést talált, s örömmel tapasztalta, hogy az alapjában a régi, de felszerelése új, mert mindenik lapján, s néhol mindenik sorban új szó, vagy új szórend fordul elő.

Mi jelenleg a vitatott dogmai kérdésekre fordítunk főbb figyelmet, mert ezekből győződhetünk meg arról, hogy a szabályokat mennyire tartották meg.

Keressük fel legelőször a szentháromság védőinek egyik főhelyét, János első levele 5. részének 7. versét, a mely a régiiben ez volt: „Mert hárman vannak, a kik bizonyosságot tesznek a menyben, az atya, az ige és a szentlélek és ez a három egy.“ A nevezetes vers nincs ott, s még a margóban sincs említés téve arról, hogy valaha ott lett volna. Hogy azonban a versek számai a margón megmaradhassanak, a régi 6-ik vers második feléhez van téve a 7-es szám.

De már az ehez hasonló jelentőségű Csel. 20.³⁸-el másként áll a dolog, mert az meg van tartva a következő alakban:

ViseljeteK gondot magatokról és az egész nyájról, a melyben a szentlélek titeket püspökökké tett, az Isten anyaszentegyházjának

legeltetésére, melyet saját vérével szerzett. Ebben egy lényeges módosítás is van téve a „vigyázóknak“ „püspökökkel“ való felcserélése által. De a margón arra vagyunk figyelmeztetve, hogy az „Isten“ szó helyett sok régi tekintély „Ur“-t olvas.

Lehetetlen, hogy e két helylyel való elbánást tekintve, némi következetlenséggel ne kelljen vádolni a revideáló társaságot, mert a míg az elsőt minden megjegyzés nélkül kihagyták, addig ennél a margói „sok“ megjegyzéssel vélik bizonyíthatni hűségüket. Kétséget nem szenved, hogy e határozatlan jelző is többre becslendő a teljes hallgatásnál, de minthogy ezalatt az A, C, D, E, fő codexek értendők, melyekben tisztán $\alpha\pi\tau\omicron\upsilon$ van; és a B codex, a melyben a KY-nak $\Theta\Upsilon$ -ra változtatása tisztán kivehető*), nem lehet megérteni, hogy ez utóbbi esetben miért kellett a Textus receptust, vagy éppen a régi fordítást ezeknél hitelesebb forrásnak tartani. Érdekes lesz itt megjegyeznünk, hogy az amerikai társaság a szövegbe az „Ur“ bevételét ajánlta.

Érdekesnek tartjuk idejegyezni még az „Inquirer“ című unitárius heti lap jeles kritikusanak ez olvasás eredetére vonatkozó okoskodását is. „Az ilyen olvasás eredetét, ebben úgy, mint az ehhez hasonló esetekben, igen könnyen meg lehet magyarázni. A negyedik, vagyis a niceai zsinat évszázában szokássá vált volt, hogy J é z u s K r i s z t u s r ó l úgy beszéljenek, mint Istenről, a Logosról, természetesen nem absolut legfőbb Istenről, ki egyenlő volna Istennel, hanem mint származott, másodrendű Istenről, vagy a niceai vallástétel szavaival élve, „Isten Istene“, azaz Istenből magából, az Isten természetéből való Isten, ki természetére nézve ugyanaz (athanasiusi dogma), s nemcsak hasonló (áriusi dogma). Ehez hasonló eszmét fejeznek ki a revisorok Ján. 1. 18 verséhez irt margóban: Sok régi tekintély egyetlenegy szülőtt Istent olvas. A Logost vagy „Igé“-t így tekintették a niceai atyák, s ebben az értelemben Jézus Isten volt, mert benne az „Ige testté lett.“ E fogalmak alapján a másolók jogot éreztek arra, hogy az „Isten“ szót beilleszték a szövegbe. Ez látható több kéziratban 1. Tim. 3.₁₆-ban, és ez az eset Ján. 1.₁₈-ban. Ezt vehetjük észre a sinai kéziratban is, mely pedig éppen e

*) V. ö. Simén Szt. Háromság tört. 76. oldal.

korból való. Luk. 8₄₀-ben a hol „mindnyájan váraoztak ő r e á” helyett ez áll „mindnyájan váraoztak Istenre”. Mindezek után tehát nem lehetetlen, hogy a Csel. 20. 3₃ versével is ez történt.

Hihetőleg e korban élt atyák előtt nem volt megbotránkozható „az egyetlen szülött Isten véréről” beszélni.

E helyre vonatkozólag tett észrevételek mellett bizonyít az is, hogy csaknemily erős bizonyítékok mellett 1. Tim. 3₁₆-ben „És minden versengés nélkül az istenesség [godliness, εὐσεβεία]. Károli: hitünk. Káldi az (isteni) kegyesség] nagy titka ez: az isten megjelent a testben” tételből az „isten” szót kihagyták és „az a ki”-t vettek fel, megjegyezvén a margón, hogy „az Isten” szó mellett, „az a ki” helyett nincsen kellő bizonyíték. „Az a ki”-t olvasnak A, C, D, F, G, codexek, az itala, vulgata, sahidi stb. fordítások és az egyházi atyák.

A római levél 9₆-ben „kik éi az atyák, kik köz ül való a Krisztus is test szerint, ki mindenek felett örökké áldandó isten.”

Ez állott a régi fordításban, de az A, B, C codexek alapján elismerték, hogy a Textus receptusban a helytelen pontozás miatt változtatás történt, és beleegyeztek abba, hogy bár részben megtéssék az a módosítás, a melyet az unitárius fordítók régen megtettek: Kik éi az atyák, kik köz ül való a Krisztus is test szerint, a ki mindenek felett van, Isten mindörökké áldott. (God blessed for ever.) De minthogy ez sem felel meg teljesen a görög eredetinek, a margóra ezt jegyezték: „Némely modern magyarázók a test szerint után pontot irnak és így fordítják: az, a ki mindenek felett Isten, legyen (van) áldott mindörökké; vagy az, a ki mindenek felett van, Isten, legyen áldott mindörökké.”

A fennebbi helyekkel egy természetű Titus 2₁₃ „Várván ama boldog reménységet, és a minagy Istenünk és megváltó Jézus Kristusunk megjelenését,” de a melynek helyébe a margóban szintén ajánlva van ez a módosítás: „a nagy Istennek, és a megváltó Jézus Kristusunknak.”

Ugyanily eset fordul elő még 2. Pét. 1₁. és 2. Tess. 1₁₃, de mig az elsőben a névelőt, mely csak θεός előtt van meg,

Χριστος.-ra nem vonatkoztatják és így fordítják: „a mi Istenünk és megváltó Jézus Krisztusunk igazságosságában“, addig a másodikban, a hol szintén csak egy névelő van a fordításban, mind a két név eleibe kiteszik, s következőleg a szövegben ez áll: „a mi Istenünk, és az Ur Jézus Krisztus kegyelme szerint.“ Ha a revisorok e helyekkel egyenlő hűséggel bántak volna el, illetőleg ha Tit. 2.¹³. és 2. Pét. 1.¹-re nézve elfogadták volna az amerikaiak ajánlatát, s nem igyekeztek volna minden áron megvédeni ez orthodox és oly kétes természetű helyeket, akkor nem jöttek volna ellenkezésbe önmagukkal a 2. Tess. 1.¹²-nél, hol ugyanameltt a szórend mellett, s egyetlen görög névelőből két névelőt fordítottak. Szerencsénkre a Károli fordításában a két utóbbi helyen jól van használva a névelő. Éppen ugy lehetett volna tenni a másikkal is, hogy e különben gyökeréig megingatott trinitárius tétel teljesen összeomoljék. Ebből látható az is, hogy mily keveset törődött a Káldi-féle Uj szövetség magyarázója azzal, hogy mit mond a kritika, midőn ily megjegyzést irt róla: „ez a vers egyik világos bizonyítéka Jézus Krisztus istenségének. A „nagy Isten“ alatt az atya semmi esetre sem értetik, mert a nagy Isten eljövételéről van szó. stb“.) Mintha bizony az Isten eljövételének fogalmát nem is ismerné a biblia.

Egyetlen helylyel sem bántak el oly sajtáságosan a revisorok, mint M á r k 16.⁹—²⁰-el. Az angol szöveg változatlanul meg van hagyva ugy, a mint volt a régi fordításban, de a 8. és 9. versek között körül-belül egy decimetryni hely üresen maradt. És ez az ür azt jelenti, hogy a mi következik, az nem tartozik szorosan a szöveghez, s tán ki is kellett volna hagyni, mert a mint a margóban meg van mondva, a „9. vers-től végig levő részt a két legrégebb kézirat és némely régi tekintélyek kihagyják.“ Vajjon nem egyezett volna-e inkább meg a revisori hűséggel, hogy annyi tekintélyre támaszkodva, vagy egészen kihagyassék, vagy legalább zárjelbe tétessék egy oly rész, a melyben különösen ilyen elvek vannak kimondva: „a ki hiend és megkeresztelkedik üdvözül, a ki pedig nem hiend elkárhozik,“ vagy a mint a régi fordításban volt: „á t k o z o t t l e g y e n“. Ezzel legalább elégtételt nyújtottak volna némi részben azért a sok veszedelemért, a mely az ily elveket el nem fogadó keresztényeket érte.

*) I. Ó és Uj szövetségi szent írás a Vulgata szerint átdolgozva. Uj szövetség, 1628. oldal.

A zárjel használatát annyival inkább meglehetett volna várni, mert már János 7.⁵³—8.¹¹-t, midőn ugyanakkora megszakítással és ugyanily margói jegyzettel látták el, még zárjelbe is tették.

Nincs ugyan példa nélkül ez új revízióban a teljes kihagyás is, mert a mint már láttuk 1 János 5.⁷ egészen, minden megjegyzés nélkül kimaradt. Ki van hagyva János 5.³ egy része és az 5-ik vers egészen, mindkettő csak a margóra lévén feljegyezve.

De lássunk néhány példát a nem dogmatikus helyekből is! Máté 5.³²-ből: „valaki haragszik az ő atyjafiára oknélkül, méltó az ítéletre“; „ok nélkül“ (εἰκῆ.) ki van hagyva a sinai és vaticani cod. alapján, mivel így nincsen is értelme, mert hol van olyan ember a ki oknélkül haragudjék.

Ugyancsak Máténál a 6.^{4, 6, 18} versekből a „nyilván“ ki van hagyva, mivel a legjobb kéziratokból hiányzik, s mivel csak e nélkül felel meg az evangelium szellemének: „a t y á d a k i r á d n é z t i t k o n m e g f i z e t n e k e d.“

Egyik bírálójuk azt jegyzi meg erről, hogy ha a revisorok egyebet nem tettek volna, akkor is méltók volnának házájukhoz.

Hogy az új testamentum revidiálása mily sok irányu ismeretet igényel, s mily sokszoros újra meg újra átnézés után számíthat arra, hogy helyesnek és tisztának tekintessék, azt megláthatjuk, hogyha figyelembe vesszük egy modern-görög nyelvész, Geldart lelkésznek e revízióra tett észrevételeit. A ő μικρότερος és ő μικρότατος-ra nézve azt mondja, hogy az első mindig „a legkissebbiket“ (the least) jelentí, de μικρότατος már „a nagyon kicsinyt.“

Márk 11.¹⁹-ben „minden este kiment a városból“ helytelen, mivel ott nem ἔταν, hanem ἔτε áll a legtöbb kéziratban, a mint a margón is kiírták.

A módosítások legmerészebbikét, szól Geldart, a Luk. 2.²-ben találjuk felhol e helyett: „Ez adószedést akkor hajtották végre először, mikor Cyreneus tisztartó volt Syriában“ ezt írták a revisorok: Ez összeírás volt az első mikor Cyreneus volt a kormányzó Syriában.“ Ismerkedjünk meg argumentumaival közelebről, mivel a mi Károlinkban is éppen ez a hiba. A fordítás alapja rossz és nem megbízható, mivel egyetlen régi tekintélyben sincsen meg a αὐτὴν ἀπογραφὴν πρώτην ἐγένετο. Ellen *

ben a másik mellett bizonyít kilencz uncial kézirat (Mss). Elfogadta Tischendorff is (1859-ben), noha később kihagyta. És miért hagyta ki? Azért mert a vaticani és a Béza codexben a névelő nincs meg. De mit mond ehhez a sinai codex? Az már αὐτῆν ἀπογραφὴν-t ír αὐτῆ ἀπογραφῆ helyett. Az első olvasás van a Tischendorff „Editio Octava Critica Major“-jában is. A revisorok ez utóbbi editiot követték. De erre azt jegyzi meg Geldart, hogy okos ember ily értelmetlen szavakat nem írhattott. Itt nézete szerint az uncial szöveg ΑΥΤΗΝΑΠΟΓΡΑΦΗΗΠΡΩΤΗ Η betűi közül az egyiket N-nek olvasta vagy a másoló vagy Tischendorff, s így lett ΑΥΤΗΝΑΠΟΓΡΑΦΗΗΠΡΩΤΗ, s következőleg nem hogy névelő ne lett volna benne, hanem éppen kettő volt. Így tehát ez lett volna a helyes fordítás: Ez az első adószedés történt a mikor Cyreneus volt Syria kormányzója. És miért tartották meg még is azt a régi és helytelen fordítást? Azért hogy megvédjék az evangelista tekintélyét még akkor is, a mikor tíz vagy tizennégy évet számít el, pedig Keim szerint legjobb lett volna bevallani az író tévedését az igazság érdekében és be azért is, hogy lássék, hogy Jézus születésekor a nép mily teljes szolgaságban élt. A revisorok felfogásában az is téves, hogy az adószedés az egész római birodalomban lett volna, holott ez csak Syria tartományban volt.

És ennyi elég is volna mutatványul arra, hogy meglát-hassuk mint jártak el az angol Uj Testamentum revisorai, ha betehetnők e szép kis könyvet a nélkül, hogy megnézzük, hogy a legszebb, legmagasztosabb ima az „uri ima“ nem szenvedett-e valami változást. Megközelíthetőleg hű fordításban hadd álljon itt az egész, hogy ítélhessen ki-ki külön is: A t y á n k, k i a mennyben vagy, szenteltessék meg neved. Jöjjön el országod. Legyen meg akaratod mint a mennyben úgy a földön. A mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. És engedd el adósságainkat (our debts, ὀφειλήματα ἡμῶν), mint mi elengedtük a mi adósainknak.*) És ne hozz (bring) kísértetbe, hanem szabadíts meg a m a g o n o s z t ó l.

*) Érdekesnek tartom megjegyezni, hogy e mondatot Simén D. kéziratban hátrahagyott Uj szövetség fordításában éppen így fordította. A többi is közel áll. E kéziratban Máté és Márk van egészen rész én 1. Ján. 1. része.

Észrevételeinket legczélszerűbben úgy kezdhetjük meg, ha idézzük egyik angol hetilap megjegyzéseit: „Ha az uri imára fordítunk, lehetetlen, hogy a legfájdalmasabb megütődést ne érezzük. Előre figyelmeztettek, de mostanig nem lehet elhinnünk, hogy abban csakugyan felvétellett e két szó: „ama gonosz“ (the evil one). A magyar nyelv sajátsága nem engedi meg, hogy az „one“ szót tisztán visszaadjuk. Tán a „személy“ felelne meg annak leginkább. Hanem a mi a dolog lényegét illeti, az igenis jelentékeny, s az angol lapok általános indignatióját méltán kiérdemelte. Igen, mert e szónak minden alap nélküli bevitele annyira megváltoztatta az egészet, hogy míg eddig általában a rosztól való megszabadításukat kérték, most egyenesen egy, tehát külön, önálló gonosz lénytől, a Sátántól való megszabadítást kell kérni. És milyen módosítás! Szemmel látható bizonyítékául annak, hogy itt az önkény keze működött: dült betűkkel szedették az egyet és a margóra jegyezték a „vagy roszat.“

Ez az egyik. A másik ehhez hasonló. A szövegben meghagyják a régi, helytelen és kevésbé érthető, vagy legalább is a Jézus szellemével meg nem egyező kérést: „add meg a mi mindennapi kenyerünket“ és a margóra ezt írják: „a görög szövegben ez áll: holnapra való kenyerünket.“ Ebben, hogy többet ne mondjunk, igen nagy az ellentmondás. Hát így mi értelme van a görög szövegnek?

Harmadik, nem kevésbé lényeges változtatás a doxológiának: „mert tied az ország, és a hatalom, és a dicsőség mindörökké. Ámen“ teljes kihagyása.

Az „Uri ima“ Lukács evangéliumában is előfordul, s minthogy az némely kritikusok véleménye szerint az eredeti alakhoz közelebb áll, de mert ebben is sok eltérés van az új és régi fordítás között, ide iktatjuk egész terjedelemben: „A ty a szenteltessék meg neved. Jöjjön el országod. Add meg kenyerünket naponkint. És bocsásd meg vétkeinket, mert mi magunk is megbocsátunk mindenkinek, a ki adós nekünk (we ourselves also forgive every one who is indebted to us.) És ne hozz minket kísértetbe.“ E fordítás mellett a margóban megvan jegyezve: hogy sok régi tekintély a harmadik mondatához adja még: „akaratom legyen meg mint a menyben, úgy a földön,“; hogy „kenyerünket naponként, helyett a görögben: „ke-

nyerünk et a jövő (holnapi) napra“ áll; és végül, hogy sok régi tekintély a végéhez csatolja még „hanem szabadíts meg ama gonosztól (vagy a gonosztól).“ Szükségtelennek tartjuk az első imára tett megjegyzéseink után erről többet szólni. Azonban a már idézett Káldi-féle biblia magyarázat ama megjegyzése, hogy: „a görög kiadások az Ur imádságát egész terjedelmében ugy adják, mint azt Máténál 6,⁹—¹³. találjuk, s mint azt a hívek folytonosan imádkozzák“, mint indokolatlan és alaptalan, nem kerülheti ki figyelmünket. Valóban az ily-szerű magyarázatok látására lehetetlen kétségbe nem vonnunk, hogy nálunk még mostanában hiteles és megbízható bibliamagyarázat kerülhessen a nép legnagyobb részének kezébe.

Ha e mutatóványok átnézése után visszapillantunk a revidelő társaság által megállapított szabályokra, azonnal tisztában lehetünk a felelettel arra a kérdésre, hogy azok mily mértékben tartattak meg. Az első szabályban hangsúlyozott hűséghez nem voltak mindenütt hívek. A módosításoknál az összhang kedvéért némelykor feláldozták a régebbi fordítás nyelvezetét, a mi kétségen kívül jogos eljárás, de mégis például az uri imában a „ne vigy“ helyett „ne hozz a kísértetbe“, a mint az *Inquirer criticusa* is véli, nem jobb és nem is szebb annyival, hogy e változtatást igazolná. A többi pontokat kisebb nagyobb mértékben végrehajtották, de arról nincs említés téve az előszóban, hogy a 8-ik szerint a társasághoz nem tartozók véleményét is kikérték volna. Hogy a 7-ik pontban kiszabott feladatnak milyen mértékben feleltek meg, arról szólnunk a következő szakaszban.

III.

A kezünkben levő könyvhez irt előszó említést tesz arról, hogy az angollal egyidejűleg alakult amerikai társaságnak minden iv az első revisió után megküldetett, mire az írásban adta meg feleletét. E feleletek, illetőleg javaslati és z r e v é t e l e k, teszik könyvünk harmadik részét, és e hat levélre terjedő kis toldalék méltán sorakozik a másik két részhez.

Nem lehet tudnunk, hogy az amerikaiak nagyra-beesült véleménye mily befolyással volt az angolokra, de attól tartunk, hogy a szabályok szigorú 5-ik pontja: „a második revisió alkalmával csak is oly változtatás fogadható el, a mely mellett a jelenlevők két harmada szavaz, túlpontosan hajta•

tott végre. E feltevésünk mellett bizonyít az, hogy a 7-ik pontot: „fejezeteket, oldalokat, szakaszokat, dült irásokat és pontozást is revideálni kell“ nem hajtották végre. Lássunk egy néhány példát:

Az evangéliumok előtt levő „szent“ szó, a páli levelek címében levő „az apostol“ és a zsidókhoz írt levél címében „Pál apostolnak“ meghagyattak. Nem vétettek figyelembe azon ajánlatok hogy „ördög“ helyett mindenütt „demon“ (δαίμων, δαιμόνιον) „testamentum“ helyett (kivéve Héb. 9.¹⁵—17) „szövetség“ irassanak a szövegbe.

Az amerikaiak ez általános megjegyzéseken kívül minden egyes könyvre vagy levélre megtették ajánlataikat versenkint.

Mi csak a leglényegesebbeket említjük fel: M á t é 3., „kereszteléséhez“ helyett olv. „keresztelésre“, 12.²³ „Dávid fia-e ez? helyett olv. „Lehet-e ez a Dávid fia? 27.²⁷ „palota“ helyett olv. „praetorium“ a margóra jegyezvén „palotát“. Márk 7.⁴ „mosdanak,“ helyett „fürödnek“. (V. ö. Luk. 11. ³⁸). Luk. 1.³⁵ „azért az is a minék sz ületni kell sz entnek nevez tetik, az Isten fia“ helyett olv. : „azért tehát az a szent dolog, a mely fogantatott, Isten fiának neveztetik.“ 1.⁷⁰ „eleitől fogva“ vagy „mióta a világ megkezdődött“ helyett olv. „régóta“. 22.⁷⁰ „ti mondjátok hogy én vagyok“ helyett olv. „ti mondjátok, mert én vagyok.“ Hasonlóan János 18.¹⁷ J á n. 7.⁸ „még nem megyek fel“ helyett olv. „nem megyek fel“ R o m. 2.^{14, 15} zárjelbe teendő. Z s i d. 2.¹⁶. „Mert bizony nem az angyalokat veszi fel, hanem az Ábrahám magvát veszi fel“ helyett olv. „mert bizony nem az angyaloknak ad segítséget, hanem segítséget ad stb.“ a margóra jegyezvén, hogy a görögben az előbbi van.

Az amerikai társulat nagy sulyt fektet arra, hogy a tulajdon neveket eredeti alakjokban írják. Sajnos, hogy sem az egyik, sem a másik nem vette figyelembe egyik angol unitárius biblia fordítónak Sharpe Sámuelnek azt az igen előnyös és sok zavart kikerülő ajánlatát, hogy a hol „Lord“ (Ur) szó Istenre vonatkozik oda mindig Jehovah vagy Jahveh irasék, s a „Lord“-al jelezzék Jézust.

Az új bibliában igen feltűnő az, hogy az ó testamentumi idézeteket, ha azok legalább egy vagy két sorból állanak, vers alakjában nyomatták. Ezekre az amerikaiak nem tettek

semmi megjegyzést, de némely kritikusok nem tartják sikerülteknek sem célravezetőeknek. Megjegyzés nélkül hagyták azt a lényeges módosítást is, hogy az új kiadás szövege nincsen versekre osztva mint volt a régi, de ebbe hihetőleg hallgatva egyeztek bele, minthogy ez valóban egyik kitünő előnye is az új műnek. A régi versek helytelenül és tapintatlanul voltak készítve s sok helyen az értelmet nagyon zavarják.

És ezzel végére jutottunk annak a könyvnek a melyet mi jelenségnek neveztünk a bibliai irodalomban. Állításunkat most sincsen okunk visszavonni ámbár találtunk benne némely hiányokat. Nincsen mert azt nem feledhetjük, hogy e munka kezdő munka e téren. Hogy vajjon az orthodoxok vagy heterodoxok hitnézetei nyernek-e általa megerősítést, azt nem lehetne határozottan eldönteni, mert a mig egyik helyről egy orthodox dogmai hely kihagyatott, addig a másik helyen módosítás tétetett. A mi örömünk és érdeklődésünk indokolására teljesen elégséges az a tény, hogy ez a munka — bármily alakban is — megjelenhetett egy oly társaság kezéből. Igen mert van okunk hinni, azt, a mit egy jeles angol pap mondott, hogy e művet bizonyosan egy más kiadásnak kell követnie, a melyben a sajtó véleménye tekintetbe vétetik. Mert már eddig is annyira hatott az a közszellemre, hogy az anglikán egyháznak egyik jeles hive így nyilatkozott: „ezután a bibliát szabad lesz bárkinek megbirálni.“ Igen, mert az igazságot kezdik megismerni az emberek, ez pedig az evangelium szavai szerint szabadokká tesz.

Vajha hamar bekövetkeznék az az idő a mikor nálunk is követni fogják Nyugot jeles példáját! Vajha a testvéries egyetértésnek e remek mű végrehajtásában nyilvánult szelleme hatná át a magyar egyházakat is, hogy lenne nekünk is egy hibátlan és szép nyelvezetű magyar bibliánk!*)

BOROS GYÖRGY.

*) Éppen akkor került kezünkbe legelőször a magyar új testamentumnak „az eredeti szöveggel egybevetett és átdolgozott 1878-ki kiadása“ a mikor e cikket sajtó alá küldöttük. Fenntartjuk magunknak a szerencsét, hogy ahoz hozzá szóljunk. B. Gy.
